

Problematična “problematičnost” zločina in kazni

1. Kriminaliteta kot družbeni problem

Trditev, da je kriminaliteta družbeni problem, je danes pogosto dojeta kot nekaj “očitnega”, “samoumevnega” in “jasno razvidnega”. Kritike ideologije so pokazale, da kaže biti nadvse previden ravno pri tovrstnih zatrjevanjih. Zares, če na stvar pogledamo nekoliko pogloblje, se hitro izkaže, da “problematičnost” kriminalitete vendarle ni docela neproblematična.

(a) Predvsem se je treba zavedati, da je kriminaliteta - navzlic zaskrbljujočim ugotovitvam o njenem stalnem naraščanju - sorazmerno redek pojav. Na to kaže že dejstvo, da merimo število kaznivih dejanj na 100 000 prebivalcev. V obdobju 1976-1978 je bilo, denimo, v ZDA na 100 000 prebivalcev 1400 vlomov, v Kanadi pa 1200¹. V istem obdobju je bilo v ZDA na 100 000 prebivalcev 9,3 umorov, v Kanadi 2,6 in v Franciji 1,0. Cusson v tej zvezi navaja oceno, da je v Franciji verjetnost, da nekdo umre v prometni nesreči, dvajsetkrat večja od verjetnosti, da zgubi življenje zaradi umora. Po podatkih *British Crime Survey*² iz leta 1982 oseba, ki živi v Angliji ali Welsu, s tem tvega: (a) da jo bodo oropali enkrat na 500 let; (b) da jo bodo napadli in telesno poškodovali enkrat na 100 let; (c) da ji bodo ukradli družinski avtomobil enkrat na 60 let; (d) da jo bodo okradli enkrat na 50 let. Zločini, ki najbolj plašijo javnost, npr. posilstva, okrutni umori ipd., so seveda še bolj redki od premoženjskih kaznivih dejanj, ki tvorijo glavnino “uradno” (s strani

¹ Prim. M. Cusson, *Le contrôle social du crime*, PUF, Paris 1983, str. 18-19.

² Prim. R. Matthews in J. Young, *Issues in Realist Criminology*, Sage Publications, London 1992, str. 22-25.

³ "Mar ni v nasprotju s človeško naravo, da bi sprejemala kot samoumevno sleherni omejitve, ki ji je vsiljena? Je že kdo videl človeka, primitivnega ali civiliziranega, ki bi se podrejal pravilom in tabujem, ne da bi bil k temu primoran s silo, ki presega njegove zmožnosti upiranja." B. Malinowski, **Trois essais sur la vie sociale des primitifs**, Payot, Paris 1962, str. 12.

⁴ Prim. R. Matthews in J. Young, **Confronting Crime**, Sage Publications, London 1986, str. 21-25.

⁵ Prim. J. Young, "Radical criminology in Britain", **A History of British Criminology**, P. Rock (ur.), Clarendon Press, Oxford 1988, str. 172-174.

⁶ Prim. S. Cohen, **Against Criminology**, Transaction Books, Oxford 1988, str. 244-248; D.F. Greenberg, **Crime and Capitalism**, Mayfield Publishing Company, Palo Alto (Cal.) 1981, str. 5-6; **Arbeitskreis Junger Kriminologen, Kritische Kriminologie**, Juventa Verlag, München 1974, str. 20-25.

⁷ Glede opredelitve pojma "heteronomno delo" prim. A. Gorz, "Za izhod iz kapitalizma", **Boj proti delu**, KRT, Ljubljana 1985, str. 146-149.

⁸ "Ne bi mogel povedati, ali so Grki prevzeli prezir do dela od Egipčanov, kajti isti prezir sem našel pri Trakijcih, Skitih, Perzih in Lidijcih; z eno besedo zato, ker pri večini barbarov veljajo tisti, ki se nauče mehaničnih umetnosti (obrta) in celo njihovi otroci, za zadnje med

represivnega aparata države) zaznane kriminalitete, vendar pa so - iz komercialnih razlogov - deležni izredne publicitete, kar še stopnjuje strah in negotovost ljudi.

Dasiravno se utegnejo zgoraj navedeni podatki komu zazditi vznemirjajoči in skrb zbujajoči, jih kaže razumeti predvsem v luči zelo preprostega dejstva, da je kaznivo dejanje nemalokrat precejšnja skušnjava. Pomislimo le na stvari, ki bi jih radi imeli, pa si jih - zaradi nezadostnih denarnih sredstev - ne moremo privoščiti. Zakaj jih ne poskusimo dobiti po nezakoniti poti? Pomislimo, koliko je ljudi, ki nam, tako ali drugače, škodujejo in grenijo življenje. Ali ne bi bilo nadvse prikladno znebiti se jih enkrat za vselej s pritiskom na sprožilec? Očitno je torej, da je lahko kaznivo dejanje čisto zelo racionalno sredstvo za potešitev človekovih "nenasitnih" želja. Če ob tem zločini vendarle niso ravno pogost pojav v življenju družbe in posameznika, bi lahko od tod sklepali, da mehanizmi - formalnega in neformalnega - družbenega nadzora kljub vsemu niso docela neučinkoviti (še zlasti, če sprejmemo tezo - ki jo je razvil že Malinowski³ -, da človek nima neke notranje, prirojene "zavore", ki bi mu preprečevala ravnati v škodo drugih, oz. da se ne podreja samoniklo in samodejno zahtevam, ki jih pred njega postavljajo družbeni zakoni in običaji).

(b) Trditev, da je kriminaliteta "družbeni problem", ustvarja vtis, da gre za pojav, ki - v bolj ali manj enaki meri - pesti vse člane družbe. Radikalna kriminologija, zlasti njena "realistična" smer,⁴ ki se je razvila v osemdesetih letih, je na podlagi vrste viktimoloških študij⁵ pokazala, da to nikakor ne drži. Po mnenju radikalnih kriminologov so nacionalne raziskave o tem, kolikšno je tveganje, da "povprečni državljani" postane žrtev kaznivega dejanja, zavajajoče. Ne upoštevajo namreč dejstva, da je verjetnost viktimizacije precej neenakomerno porazdeljena po družbeni strukturi. Nanjo ne vpliva le lokacija prebivališča (ali delovnega mesta), ampak tudi starostne, spolne, etnične, rasne in razredne razlike. Najbolj ranljivi (zaradi svoje družbene nemoči in obrobnosti) člani družbe, npr. ženske, otroci, ostareli, tujci/priseljenci, delavci in pripadniki različnih družbenih manjšin, niso le najbolj verjetne žrtve kaznivih dejanj, marveč praviloma tudi žrtve, ki jih kaznivo dejanje najbolj prizadene. Radikalni kriminologi so, skratka, opozorili na kopičenje družbenih problemov v določenih geografskih (urbanih) in družbenih okoljih: kjer so ljudje najbolj izpostavljeni brezposelnosti (oz. nečloveškemu, slabo plačanemu in preziranemu delu), slabim stanovanjskim razmeram, anomičnim učinkom dezorganizirane soseske, kroničnemu - telesnemu ali duševnemu - nezdravju, socialni negotovosti ipd., tam je najbolj ogrožena tudi njihova varnost; strah pred kriminaliteto je v teh primerih docela razumljiv.

(c) Kriminaliteta velja danes za pojav, ki simbolizira nekaj NAJBOLJ "škodljivega" in zatorej "nevarnega", saj - virtualno ali dejansko - ogroža oz. prizadeva najbolj dragocene človekove

vrednote in dobrine (takšen vtis je nemalokrat posledica dejstva, da se država odziva na kazniva dejanja z najbolj strogimi sankcijami, t.j. s kaznimi). "Kritična" kriminologija⁶ si je v poznih šestdesetih letih prizadevala relativizirati tovrstno "problematičnost" uradne kriminalitete, se pravi t.i. "ulične kriminalitete" oz. kaznivih dejanj "modrih ovratnikov". Bistveni poudarek njene kritike bi lahko zgostili v trditev, da "pravi zločini" (t.j. zločini, ki ustrezajo svojemu pojmu oz. bistvu) niso kazniva dejanja (najnižjih slojev) delavskega razreda, marveč neprimerno bolj škodljiva ravnanja nosilcev politične in ekonomske moči (t.i. "crimes of the powerful"). Po aferah, ki ravno v tem času pretresajo italijansko politično prizorišče (dasiravno nedvomno niso zgolj italijanska posebnost), po "krajih stoletja", ki se evfemistično poimenovana kot "proces preoblikovanja družbene lastnine", "vračanje krivično odvetega premoženja Cerkvi" ipd. - dogaja dobesedno pred našimi očmi, po tragičnih dogodkih na tleh nekdanje Jugoslavije (za katere so v pretežni meri odgovorne prav nacionalne politične elite) ipd., bi bržkone težko oporekali utemeljenosti opozarjanja na pogubne družbene učinke "zločinov mogočnih". Vseeno pa je zelo problematično, kolikor vztraja pri predpostavki, da je (oz. mora biti) pojem "zločin" prihranjen za pojave, ki so najbolj družbeno škodljivi. Ravno ta podmena je namreč več kot vprašljiva. Težava je v tem, da se lahko pojem "zločin" - zaradi svoje specifične logično-semantične strukture - smiselno nanaša samo na raznovrstne oblike "osebne nasilja", t.j. na skrajno krivična (protipravna) ravnanja kazenskopravno odgovornih subjektov. Če gledamo na družbeno škodljive pojave skozi "očala" kazenskopravne pojmovno-predstavne mreže, se nam zato neogibno izmuznejo izpred oči pojavi, oblike "strukturnega nasilja", ki so še "hujši" od "zločinov", zakaj po eni strani je število njihovih žrtev neprimerno večje od števila žrtev zločinov "modrih" in "belih ovratnikov", po drugi strani pa so njihove škodne posledice neprimerno bolj "resne" od posledic "konvencionalnih" kaznivih dejanj.

V današnjem času je daleč najbolj škodljiva (oz., natančneje, pogubna) oblika "strukturnega nasilja" seveda heteronomno⁷ - odtujeno in dolgotrajno (človek dela danes dobro polovico svojega budnega časa, in to 35 do 40 let!) - DELO, organizirano glede na zahteve "oplajanja" kapitala (gonje za profitom), ne pa glede na zadovoljevanje potreb družbe (oz. vseh članov, ki jo sestavljajo). Delo, ki je bilo, denimo, v antiki, ko še ni prevladala absurdna "etika" dela, upravičeno deležno vsega prezira,⁸ ni le eden izmed poglavitnih vzrokov odtujenosti sodobnega "človeka",⁹ njegovega kroničnega nezdravja,¹⁰ poklicnih bolezni, stresov, slabega počutja, utrujenosti (oz. izčrpanosti) in vrste drugih podobnih "tegob", ampak jemlje človeku eno izmed njegovih najbolj temeljnih dobrin - ČAS, ki je conditio sine qua non za udejanjanje in razvijanje njegovih - čutnih, čustvenih in razumskih - potencialov, predvsem pa je neogibna predpostavka samodoločujočih (svobodnih) dejavnosti. Ob

*državljeni ... Vsi Grki so vzgojeni v teh načelih, zlasti Lakedeimonci." (Herodot) "Narava ni ustvarila ne čevljarja ne kovača; podobna opravila degradirajo ljudi, ki jih opravljajo, na dnmarske ničvredneže, na bednike brez imena, ki so že zaradi svojega stanu izključeni iz političnih pravic. Trgovce, ki so vajeni lagati in varati, pa bodo trpeli v mestu kot nujno zlo. Državljan, ki se bo onečastil s kramarskim trgovanjem, bo za ta prestopok kaznovan, če bo spoznan za krivega, bo kaznovan z letom zapora. Kazen se bo podvojila z vsako ponovitvijo prekrška." (Platon, Republika) "Ljudje, ki se prepuščajo ročnim delom, niso nikoli povzdignjeni v državne službe in tako je zelo prav. Ker so večidel objestni, da po ves dan sede, ni mogoče drugače, kot da imajo pohabljena telesa, in težko, da bi se to na duhu ne poznalo." (Ksenofon, Ekonomika) "Kaj častivrednega pa lahko pride iz kramarije in kaj poštenega lahko trgovina naredi? Vse, kar se imenuje trgovina, je neuredno poštenjaka (...), saj trgovci ne morejo zaslužiti, ne da bi lagali in kaj je bolj sramotnega od laži! Potemtakem moramo imeti za nekaj nizkega in ničvrednega poklic vseh tistih, ki prodajajo svoj trud in marljivost; kajti kdorkoli daje svoje delo za denar, se sam prodaja in se postavlja na stopnjo sužnjeva." (Cicero, O dolžnostih) Vsi navedki so iz: P. Lafargue, "Pravica do lenobe", **Boj proti delu**, KRT, Ljubljana 1985, str. 74-75.*

⁹ Prim. B. Horvat, **Politička ekonomija socijalizma**, Globus, Zagreb 1984, str. 80-89; M. Zvonarević, **Socialna psihologija**, Školska knjiga, Zagreb 1985, str. 172-181.

¹⁰ Prim. G. Jervis, **Kritički priručnik psihiatrije**, Stvarnost, Zagreb 1978, str. 27-38.

¹¹ "Ni res, da smo v tej družbi svobodni. Svobodni smo le zato, da vsako jutro ustanemo in gremo na delo. Kdor ne dela, naj ne je! Ali je to svoboda? Eno je, ki omejuje našo svobodo: delo; in k delu smo v resnici prisiljeni. Stavek, da delo plemeniti, je iznajdba kapitalistov. (...) Delavci menijo, da bi lahko po uvedbi stroja namesto stotih delavcev po osem ur delalo dvesto delavcev po štiri ure. Delavci torej niso proti strojem, pač pa nasprotujejo tistim, ki uporabljajo stroje, da bi drugi delali na njih. Tistim, ki pravijo, da je delati nujno, odgovarjamo, da je množina akumulirane znanosti tolikšna, da bi bilo mogoče delo, namesto da se ga deklarira kot "temelj človeškega obstoja", takoj zreducirati na zgolj postranski faktum človeškega življenja. Tistim, ki pravijo, da je človek zmeraj delal, odgovarjamo, da v bibliji piše, da je zemlja ploščata in da se sonce vrti okoli nje: pred Galileom je to bila resnica ... znanstveno stališče. Toda problem ni v navajanju znanstvenih dokazov, pač pa v prevratu sedanjega družbenega reda in v uveljavitvi interesov tistih, ki so ustvarili materialne pogoje za to, da

delu, ki posamezniku ireverzibilno - dan za dnem, leto za letom - jemlje vse tisto, kar je edinole zares "njegov" (oz. kar je pravzaprav "on sam"), t.j. njegov čas, življenjsko energijo, zdravje, svobodo¹¹ ipd., so seveda "zločini", ki vznemirjajo t.i. "odrasli svet", npr. tatvine koles, avtomobilov, deviz, zlatnine in podobnih "dobrin", seveda videti prava bagatela. Heteronomno delo kajpak ni edina oblika "strukturnega nasilja". V tej zvezi kaže omeniti vsaj še religijo,¹² kolikor učinkuje kot "iluzija" (Freud), "opij za ljudstvo" (Marx), "infantilni način doživljanja in ravnanja" (Allport) ali "ideologija gospostva, tlačanja in izkoriščanja" (Lutte), prisilno spolno moralo (katere škodljive reperkusije je najbolj dosledno "evidentirala" psihoanaliza) in šolski sistem, kolikor deluje kot - v današnjem času - vodilni ideološki aparat države (t.j. mehanizem indoktrinacije z vladajočo ideologijo, ki je "po definiciji" ideologija vladajočega razreda).

2. Paradokсна "kriza" kaznovanja

"Problematičnost" kazni je danes v marsičem odsev "problematičnosti" kriminalitete. Kazen je v "krizi", ker je kriminaliteta družbeni problem, se pravi zato, ker kaznovalni aparat ne rešuje učinkovito problema kriminalitete oz. ga - po mnenju "nove" (interakcionistične) teorije odklonskosti - celo zastruje, kolikor povzroča "sekundarno deviantnost" (Lemert), t.j. odklonska ravnanja, ki koreninijo v (pod vplivom "etiketiranja" in "stigmatiziranja") spremenjeni "samopodobi" devianta.¹³ Ob tem je vendarle treba priznati, da je sodobna "kriza" kazni precej nenavadna. To je razvidno že iz naravnosti kritik, izrečenih na njen račun. Njihovi poudarki so namreč nadvse različni, celo docela divergentni, usmerjeni npr. v: (1) zmanjševanje vloge kazenskega prava (predlogi so različni: (a) odprava kazenskega prava kot takega oz. njegova nadomestitev z bolj primernimi oz. humanimi načini reševanja družbenih sporov; (b) dekriminacija določenih kaznivih dejanj, zlasti "zločinov brez žrtve"; (c) "diversion", obravnavanje storilcev zunaj kazenskopravnega postopka oz. kaznovalnih institucij; (d) deprizonicacija, t.j. kar se da omejena raba zaporne kazni oz. njeno nadomeščanje z "alternativnimi" sankcijami, kakršne so npr. restitucija, odškodnina, delo v korist skupnosti ipd.); (2) krepitev kazensko-pravne represije; (3) preusmeritev delovanja kaznovalnega aparata (od "zločinov nemočnih in revnih" k "zločinom mogočnih in premožnih").¹⁴ Navzlic raznolikim, vendar ostrim kritikam pa je kaznovanje še vedno zelo trdna in globoko ukoreninjena družbena institucija in nič ne kaže, da bi bilo kmalu kaj drugače. Ravno to vztrajanje kazni - navkljub njeni razvpiti "neučinkovitosti" oz. "kontraproduktivnosti" - je za številne teoretike težko razložljivo. Zgodovinar L. Stone poudarja, da so zapori dvajsetega stoletja

preprosto "zakrnela institucija", corpus alienum v sodobni družbi, nekaj, kar je "celo manj koristno za ohranjanje sistema, kakor je slepič za delovanje človeškega organizma."¹⁵ Po njegovem mnenju so zapori preživeli "preprosto zato, ker žive neke vrste neodvisno življenje, kar jim omogoča, da vztrajajo navzlic obsežnemu empiričnemu gradivu, ki govori o njihovi družbeni disfunkcionalnosti."¹⁶ Zapore kot institucijo, skratka, vzdržuje pri življenju zgolj lastna inercija, zgolj "nesmiselna" in toga prisila "načela ponavljanja".

Še bolj zanimivo razlago je razgrnil M. Foucault.¹⁷ Tudi po njegovem mnenju je treba pojasniti, kako je mogoče, da obstaja institucija, ki je že 200 let tarča silovitih - in ves ta čas bolj ali manj nespremenjenih - kritik. Foucault poudarja, da zapor vztraja ZARADI svojih pomanjkljivosti, in ne navzlic njim: za tolikokrat razglašeno penološko neuspešnostjo kazni se v bistvu skriva politična uspešnost (zapor je koristen za oblast, ker omogoča politični nadzor nad podrejenimi razredi). Njegova razlaga obsega dve ključni razsežnosti. Po eni strani opozarja, da je zapor "globoko zasidran" v praksah discipliniranja, značilnih za sodobno družbo, v kateri obstaja "karceralni kontinuum", ki se razrašča po celotnem družbenem tkivu. Kaznovanje se v tem smislu ne razlikuje bistveno od izobraževanja, proizvodnje ali zdravljenja: je zgolj kvantitativna razširitev prisile, ki je endemična v "družbi nadzorovanja" (oz. v "panoptični družbi discipline"), katere cilj je "normalizacija" odklonskosti, se pravi "kreacija" - s tehnikami, ki učinkujejo na "dušo" - ubogljivega, koristnega, samonadzorovanega in učinkovitega "telesa" (ujetnika "duše"), ki se podreja danim standardom vedenja: stroj, ki je programiran za opravljanje družbeno koristnih funkcij.

Po drugi strani pa Foucault opozarja na "latentno" funkcionalnost zapora: zapor s svojo "spodletelostjo" ne zgreši svojega namena; dosega ga, kolikor med drugim ustvarja "prestopništvo", posebno obliko nezakonitih pojavov. Zakaj je prestopništvo "koristno" z gledišča politične dominacije? (a) Prestopništvo vključuje nezakonita (škodljiva) ravnanja, ki simbolično povzemajo vsa druga, hkrati pa omogoča, da "ostanejo v senci tiste oblike, ki jih hočejo ali morajo tolerirati."¹⁸ (b) Prestopništvo je - gledano iz političnega in ekonomskega zornega kota - relativno nenevarna oblika nezakonitih pojavov: praviloma je omejeno na dejanja posameznikov, katerih žrtve so zvečine člani delavskega razreda. (c) Prestopništvo, zlasti nasilna in premoženjska kazniva dejanja, - kot "vidna in očitna oblika ilegalizma" - zbuja neodobravanje, ogorčenje in negotovost pri članih delavskega razreda in vnaša mednje razkol: delitev na "poštene in nepoštene", "lojalne in nelojalne", "nevarne in nenevarne". Od tod se, nadalje, "napajajo" zahteve javnega mnenja po "redu in zakonitosti", "trdi" kaznovalni politiki, večjih pooblastilih represivnih aparatov države, pa tudi odklonilna stališča do kršenja zakonskih norm nasploh (v sistemu dominacije, ki je odvisen od občega spoštovanja zasebne lastnine, je vsekakor zelo pomembno, da

je to mogoče: torej v uveljavitvi interesov delavskega razreda. Samo če vztrajamo pri teh interesih in spodbijamo politično oblast, ki jim nasprotuje, si je mogoče predstavljati vzpostavitev eksistenčnih pogojev neke boljše družbe, kot je pričujoča." Comitato operaio di Porto Marghera, "Zavračanje dela", **Boj proti delu**, KRT, Ljubljana 1985, str. 392-393.

¹² "Cerkev zatira strasti z obrezovanjem v vseh pogledih: njena praksa, njeno "zdravljenje" je kastratizem. ... napasti strasti pri koreninah se pravi napasti pri koreninah življenje: praksa cerkve je sovražna življenju ... (...) Protinaravna morala, se pravi, skoraj vseh učili, častili in oznanjali, se obrne ravno proti instinktom življenja - je včasih skrivna, včasih glasna in nesramna obsodba teh instinktov. Ko pravi "bog vidi v srce", s tem reče ne najnižjim in najvišjim poželenjem življenja in jemlje boga kot sovražnika življenja ... Svetnik, ki je bogu ljub, je idealni skopljenec ... Življenja je konec tam, kjer se začneja "božje kraljestvo" ..." F. Nietzsche, **Somrak malikov**, Slovenska matica, Ljubljana 1989, str. 30-31, 33.

¹³ Prim. E. Lemert, **Human Deviance, Social Problems, and Social Control**, Prentice-Hall, Englewood Cliffs (NJ) 1967, str. 48.

¹⁴ Prim. S. Box, **Power, Crime and Mystification**, Tavistock, London 1983, str. 71.

¹⁵ L. Stone, **The Past and the Present Revisited**, Harmondsworth, London 1979, str. 10.

¹⁶ Stone, *ibid.*

¹⁷ Prim. M. Foucault, **Nadzorovanje in kaznovanje**, Delavska enotnost, Ljubljana 1984.

¹⁸ Foucault, *ibid.*, str. 271.

¹⁹ Prim. D. Garland, **Punishment and Modern Society**, Clarendon Press, Oxford 1990, str. 166-167.

²⁰ Prim. S. Schafer in R. D. Knudten, **Criminological Theory**, Lexington Books, Toronto 1977, str. 161-163; A. Reyes, **Criminologia**, Universidad externado de Colombia, Bogotá 1984, str. 161-170; A. O. P. Pinzon, **Curso de criminologia**, Ediciones Libreria del Profesional, Bogotá 1983, str. 130-142.

kršenje predpisov ne dobi prevelikih razsežnosti, predvsem pa ne sme naleteti na odobravanje in naklonjenost).

Foucaultova razlaga je v bistvu funkcionalistična. Izhaja iz podmene, da kontraproduktivna družbena institucija dolgoročno ne bi mogla obstati. Če je neuspešna na "manifestni" ravni (t.j. v luči svojih "uradno" razglašanih ciljev), mora biti uspešna na neki drugi, "latentni" ravni: imeti mora neko "skrivnostno", prikrito funkcijo, katere opravljanje jo vzdržuje pri življenju. Foucaultova razmišljanja so zbudila vrsto pomislekov. Garland,¹⁹ denimo, meni, da "družba nadzorovanja" ni opis dejanskega stanja, marveč "idealni tip", hevristična shema, ki se ne ujema docela z realnim svetom: je prej deskripcija potenciala, ki ga nosi v sebi "projekt" nadzorovane družbe. Po drugi strani pa Foucault ne ponudi dovolj prepričljivih dokazov, ki bi nedvoumno kazali na obstoj artikulirane politične strategije (vladajočega razreda) oz. "latentnih" ciljev kaznovanja. Po Garlandu bi lahko vztrajanje zaporne kazni razložili tudi drugače: (a) zapor zadovoljuje željo ljudi, da se kršilec določenih "temeljnih" norm naloži kazen in se jih začasno izloči iz "normalnega" družbenega življenja; (b) zapor omogoča kaznovanje prestopnikov, ki je združljivo s sodobno senzibilnostjo in kulturnimi omejitvami v zvezi z zadajanjem bolečine in trpljenja - dopušča realizacijo retribucije v subtilni in prikriti obliki, ki se jo da celo zanikati; (c) ob odsotnosti drugih sprejemljivih sankcij je zapor edino dosegljivo sredstvo za začasno izključitev ("*incapacitation*") nekaterih nevarnih posameznikov (ki jim druge institucije niso kos), pri čemer ne terja nikakršnega sodelovanja obsojencev samih; (d) obstaja obsežna "infrastruktura" (zgradbe, strokovnjaki ipd.), ki bi se ji bilo ekonomsko nesmotno odreči: bolje jo je prilagoditi (novim) ciljem kriminalne politike; (e) v dejstvu, da zapor često krepi "kriminogeno dispozicijo" in tako "ustvarja" prestopnike in prestopništvo, ne kaže videti "koristne posledice", ki bi si jo želela oblast zaradi določene prikrite "politične strategije", ampak prej "strošek", ki se ga - kot npr. izdatke za delovanje mehanizmov formalnega nadzorstva - tolerira pri zasledovanju različnih drugih ciljev (dokler tovrstna "cena", ki jo je treba plačati za delovanje zaporniškega sistema, - v očeh vlade in javnosti - ni sporna, zapor ni niti uganka niti anahronizem). V spektru raznolikih kritik na račun kaznovalnega aparata je vendarle mogoče razbrati stalnico: "kriza" kazni je dojeta predvsem na pragmatični ravni. Kaznovanje je problematično, ker je neučinkovito pri nadzoru kriminalitete ("*crime control*") - z njim je torej očitno nekaj narobe, zato bi ga kazalo predrugčiti oz. izboljšati (npr. "racionalizirati" ali "modernizirati"). Ob tem pa se seveda vsiljuje vprašanje, ali je kriminaliteta zares "problem kazenskega prava", se pravi problem, ki ga je mogoče "rešiti" z "ustreznim" delovanjem kaznovalnega aparata. Če si predočimo ključna spoznanja, do katerih so se dokopale sociološke analize²⁰ kriminalnih pojavov, vidimo, da so tovrstna pričakovanja - glede na naravo

problema - scela neutemeljena. Če je kriminaliteta pojav, katerega bistvene določilnice ("korenine" oz. "žarišča") se nahajajo v temeljnih družbenih - ekonomskih, političnih in ideoloških - strukturah in procesih, npr. v kričečih družbenih neenakostih, razčlovečenem in odtujenem načinu produciranja, družbeni dezorganizaciji (razkroju neformalnih oblik družbenega nadzora), anomiji itd., potem je bržčas jasno, da "odgovornosti" za njen obstoj (ali povečevanje) ne moremo naprtiti "neučinkovitosti" kaznovalnega aparata: ključne determinante kriminalnih pojavov ostajajo zunaj dosega specifičnih "orožij" kazenskega prava.

Ob vsem govorjenju o kriminaliteti kot "družbenem problemu" se potemtakem pogosto povsem prezre dejstvo, da ne gre zgolj za "zlo", ki naj bi dozdevno ogrožalo "družbo-kot-celoto", ampak predvsem za pojav, ki korenini v družbi: zato je njegovo reševanje neogibno obsojeno na neuspeh, če ga ne spremljajo koreniti posegi v družbeno strukturo (pri čemer pa bi bilo seveda več kot naivno pričakovati, da bi se država/vlada lotila radikalnih družbenih sprememb ravno v imenu "boja zoper kriminaliteto").

3. Simbolna (in ideološka) kriza kaznovanja

Aktualna kriza kazni ni zgolj pragmatična, ampak tudi simbolna: izkazuje se kot kriza samo-opredeljevanja. V "normalnih" razmerah lahko institucija osmišlja in upravičuje svoje delovanje (in celo svoje slabosti in pomanjkljivosti) v luči svoje "uradne" ideologije. Ko je zamisel o rehabilitaciji, ki je bila - kot cilj in ideološko opravičilo - dolgo časa jamstvo "smiselnosti" kaznovanja, postala hudo problematična (za nekatere celo nevarna), sta imanentna retorika in "uradna" ideologija kaznovalnega aparata izgubili svojo kjučno prvino. V vsej ostrini se je zastavilo vprašanje, kako sploh opredeliti, utemeljiti in poimenovati kaznovanje. Posledica te svojevrstne "krize identitete" je nenavadno živahno iskanje "nove" kazenskopravne filozofije in "novih" kriminalnopolitičnih modelov: "*justice model of sentencing*", "*humane containment*", zamisel o pogojni obsodbi in nadzoru v skupnosti, zasnovanih bolj v smislu "podpore" in "pomoči" kot "zdravljenja",²¹ "*selective incapacitation*",²² pred drugačena koncepcija rehabilitacije,²³ ideal minimalnega (oz. ukinjajočega se) kazenskega prava²⁴ itd. Glede na to, da so najbolj temeljne predpostavke, na katerih se odvijajo razprave o zločinu in kazni, danes sporne in problematične, ni nič nenavadnega, da se kaznovalni aparat ne more več ideološko reprezentirati - v odnosu do sebe in javnosti - kot "naravna", "normalna" ali "samoumevna" družbena institucija, ki bi bila nekako dvignjena nad zgodovino in vsakokratnimi družbenimi, zlasti gospostvenimi razmerji. Čedalje bolj očitno je, da "delovno področje" kaznovalnih institucij, se pravi "zločini" in "zločinci", ne uhaja družbenim in zgodovinskim določilnicam. Na ta

²¹ Prim. N. Morris, **The Future of Imprisonment**, University of Chicago Press, Chicago 1974; A. von Hirsch, **Doing Justice**, Hill and Wang, New York 1976; R. King in R. Morgan, **The Future of the Prison System**, Aldershot 1980.

²² Prim. P. Greenwood, **Selective Incapacitation**, RAND Corp., Santa Monica (Ca.) 1982.

²³ Prim. A. K. Bottomley, **Criminology in Focus**, M. Robertson, Oxford 1979, str. 130.

²⁴ Prim. L. Hulsman, **Peines perdues**, Le Centurion, Paris 1982; N. Christie, **Limits to Pain**, M. Robertson, Oxford 1981.

²⁵ Prim. N. Walker, **Why Punish?**, Oxford University Press, Oxford 1991, str. 42-49.

²⁶ Prim. J. A. Soyer, **Justice en perdition**, Plon, Paris 1982, str. 173-187.

²⁷ Prim. J. R. Lilly in dr., **Criminological Theory**, Sage Publications, London 1989, str. 120-126.

²⁸ Prim. A. Baratta, "Che cos'è la criminologia critica?", **Dei delitti e delle pene**, Edizioni Gruppo Abele, Torino 1991, št. 1, str. 71-73.

način je postala problematična tudi iluzorična podmena, da deluje kaznovalni aparat v korist "družbe-kot-celote" oz. v polju "družbenosti nasploh": njegove razredne narave (pristranosti), t.j. njegovih družbenih funkcij, ki jih opravlja kot represivni in ideološki aparat države, ni več mogoče prikrivati ali tajiti.

"Epicenter" ideološke krize kazni je vsekakor razvpiti "zlom" rehabilitativnega modela. Rehabilitacija (t.j. zamisel o poboljšanju storilca - v smislu, da ne stori več kaznivega dejanja - kot posledici rabe nekaznovalnih metod) je bila v tem stoletju, v dobi utilitarizma in (razsvetljenske) vere v moč pozitivistične znanosti (ki naj bi odkrila "vzroke" kriminalnega vedenja oz. "specifično razliko" med kriminalci in nekriminalci), bržkone osrednji - in tudi najbolj čislan - penološki pojem. Razglašena je bila za pglavitni smoter kaznovanja. Nekako sredi šestdesetih let se je sprožil plaz kritik,²⁵ ki so postavile pod vprašaj malone vsa ključna vozlišča rehabilitativnega ideala: t.i. predikativno sojenje (ki temelji na napovedovanju bodočega storilčevega vedenja), zamisel o poboljševanju prestopnika, tretmansko usmeritev, individualizacijo kazenskih sankcij ipd. Kritiki so izhajali iz zelo različnih - ideoloških in teoretskih - izhodišč. Liberalni kriminologi so se osredotočili predvsem na zlorabe, kršitve "človekovih pravic", do katerih je prihajalo v praksi: nedoločene kazni (ki so bile ena izmed posledic individualiziranega sojenja), nasilno poseganje v obsojenčevo osebnost, krivične sodbe (neenako obravnavanje "enakih" primerov) itd. Konservativni kriminologi pa so, nasprotno, videli v uvajanju rehabilitativnih programov nekaj, kar povečuje permisivnost in, na drugi strani, slabi represivnost, družbeno avtoriteto in "potenco" kazenskega prava (vse to pa je po njihovem mnenju²⁶ eden izmed vzrokov naraščajoče kriminalitete). Poleg tega pa je zanje rehabilitacija odmik od Benthamovega načela "*less eligibility*", po katerem življenjske razmere zapornikov ne smejo biti boljše od življenjskih razmer najbolj revnih "svobodnih" državljanov. Sociološke kritike rehabilitacije lahko razdelimo v dve skupini. Prve izhajajo iz spoznanja kriminogenih prvin družbenih struktur in procesov: čemu rehabilitacija, ko pa se storilec po prestani kazni vrne v družbeno okolje, ki "proizvaja" prestopnike in prestopništvo? Druge pa se opirajo na raziskave, ki kažejo na to, da zapor ne poboljšuje oz. da je celo svojevrstna "šola kriminala" (Bentham) ali, drugače rečeno, "*the house of corruption*" (Shaw).²⁷ K temu je treba dodati še empirične raziskave, ki so opozorile na "*l'effet zéro*" (Cusson): vpeljava rehabilitacije na področje kazenskega prava ni imela za posledico manjše stopnje povratništva.

Iz številnih polemičnih razprav o rehabilitaciji sta se postopoma izoblikovali dve abstraktno zoperstavljeni (antitetični) stališči: "realistično" in "idealistično".²⁸ "Realisti" izhajajo iz dejstva, da kaznen prestopnika ne more poboljšati (ali "resocializirati"): prestajanje zaporne kazni je za zapornika trpljenje, ne nudi pa mu priložnosti, da bi se ponovno vključil v družbo. Od tod so izpeljali zahtevo, naj

kazen v prvi vrsti "onemogoči" (oz. "izloči") "nevarnega" storilca: negativna specialna prevencija naj stopi na mesto pozitivne specialne prevencije. "Idealisti" pa izhajajo iz "voluntaristične" postavke (t.j. zahteve, ki je v nasprotju z dejstvi): zapor ni, vendar bi mogel postati kraj in sredstvo resocializacije. Od tod je izšla "nova" ideologija tretmana, ki po eni strani priznava poraz rehabilitativnih programov, po drugi strani pa se še vedno zavzema za idejo rehabilitacije, predvsem zato, da bi se na ta način zoperstavila "hegemoniji" neoklasičnih teorij kaznovanja. Oba skrajna pola v razmišljanjih o rehabilitaciji (oz. o kazni nasploh) se opirata na teoretsko sporne "prijeme". "Realisti" zagrešijo "naturalistično prevaro": normo izpeljejo iz dejstev. "Idealisti" pa imajo na vesti "idealistično prevaro": postavijo se na stališče norme, ki ni izpolnljiva.

²⁹ F. Nietzsche, **H genealogiji morale**, Slovenska matica, Ljubljana 1988, str. 267-268, 269-270.

4. Kriza rehabilitacije kot kriza njenega razumevanja

Danes je potemtakem bolj ali manj nesporno, da je (zaporna) kazen zelo neprimerno sredstvo za spreminjanje prestopnikovega vedenja in vrednot. Videli smo, da od tod kriminologi izpeljujejo dva povsem različna sklepa: (a) kazen naj bo samo kazen, brez sleherne rehabilitativne prvine; (b) kazen naj se reformira, da bi vendarle mogla delovati rehabilitativno. Oba sklepa sta problematična.

Če je jasno, da kazen v splošnem ne rehabilitira (niti tega ne more početi), od tod ne sledi, da je zaradi tega dejstva problematična ona sama (ali da je zaradi tega problematična zamisel o rehabilitaciji). Če je kaj sporno (oz. teoretsko nevzdržno), je to prav domneva, da zapor lahko - "pozitivno" (dobrodejno) - vpliva na posameznika. Tega, kako vprašljiva (ali bolje: zmotna) je takšna predpostavka, se je sicer dobro zavedal že Nietzsche: "Pristno grizenje vesti je prav med zločinci nekaj skrajno redkega; ječe, kaznilnice niso nedra, v katerih bi posebno rada rasla ta vrsta glodajočega črva: - s tem se strinjajo vsi vestni opazovalci, ki v mnogih primerih neradi in navkljub svojim željam dajejo takšno sodbo. Na splošno vzeto, kazen povzroča trdoto in hlad; kazen koncentrira; priostruje občutek odtujitve; krepi odpornost. Če se zgodi, da stre energijo in pripelje do klavrne prostracije in samoponiževanja, potem je takšen rezultat prav gotovo še manj spodbuden kot povprečni učinek kazni, ki se karakterizira s suho in mračno resnostjo. (...) To, kar je v glavnem mogoče doseči s kaznijo pri ljudeh in živalih, je povečanje strahu, izostrenje pameti, obvladovanje želja: kazen s tem kroti človeka, vendar ga ne dela "boljšega", - še bolj upravičeno bi smeli trditi nasprotno."²⁹

Ključna za razumevanje tako kazni kakor rehabilitacije je njuna pojmovna razločitev. Kazen in rehabilitacija sta konceptualno

³⁰ Prim. A. Schopenhauer, **O temelju morala**, *Bratstvo-jedinstvo*, Novi Sad 1990, str. 161.

³¹ E. Rotman, **Beyond Punishment**, Greenwood Press, New York 1990, str. 12.

³² *Opiramo se na Rotman*, *ibid.*, str. 58-70.

ireduktibilni; kazni ni mogoče izpeljati iz rehabilitacije in obratno - njuna teoretska in vrednotna izhodišča se v dobršni meri razhajajo. Kazen (zavestno zadajanje bolečine oz. trpljenja) ima svoj "razlog" in "mero" v zločinu. Da bi bila kot taka pravična, mora biti individualizirana, vendar ne v odnosu do storilca (npr. glede na njegovo "nevarnost" ali nemara "poboljšljivost"), ampak v odnosu do njegovega ravnanja. Da bi oceniti (vrednostno presodili), ali je konkretno dejanje krivično - v kvalitativnem in kvantitativnem smislu³⁰ - do te mere, da ga je mogoče (ali celo treba) "ukiniti" s kaznijo, ne zadostuje upoštevati zgolj ravnanje kot neke vrste "abstraktno" entiteto, marveč tudi to, kdo ga je storil in v kakšnih okoliščinah: normativna presoja ravnanja (in ne storilca kot takega, zakaj to je že moralno vprašanje) je (oz. bi morala biti) vselej "konkretna" (Hegel) oz. "indeksikalna" (Garfinkel). Rehabilitacija pri tem ne more biti niti "temelj" (razlog) kaznovanja, niti njena "mera", "smoter" ali "opravičilo". Smoter izvršitve zaporne kazni je kaznovati v skladu z zakonom. To nikakor ni istorečje. Zavedati se je pač treba, da je že zapor kot tak kazen: "Obsojenci gredo v zapor, ker je to kazen, ne pa zato, da bi bili v zaporu kaznovani."³¹ To med drugim pomeni, da so vse nadaljnje škodljive reperkusije inkarceracije, npr. poškodbe zdravja (v njegovi družbeni, psihični ali telesni razsežnosti), okolje, ki odtuja in razoseblja ipd., nekaj, kar presega kaznovalno vsebino zakonsko določene sankcije. Edini način, kako preprečiti ali vsaj kompenzirati te neupravičene deprivacije, je pozitiven program rehabilitativnih ukrepov.

Rehabilitacija, zamišljena kot "sila", ki (naj) nevtralizira nezaželene (oz., strogo vzeto, nedopustne) stranske učinke zaporne kazni, se kajpada bistveno razlikuje od utilitarnih koncepcij, usmerjenih v preprečevanje povratništva.³² V nakazani optiki se rehabilitacija prikaže kot pravica obsojenca (in, na drugi strani, kot dolžnost države), ki ni - in niti ne sme biti - odvisna od meril kriminalnopolitične učinkovitosti: obsega namreč različne oblike pomoči, katerih temeljna funkcija je ohranjanje obsojenčevega dostojanstva in njegovih človeških potencialov. Kot taka mora biti seveda individualizirana, vendar ne glede na krivičnost (protipravnost) ravnanja (tako kot kazen) niti pred individualizacijo kazni, ampak - za razliko od kazni - glede na konkretno osebo, se pravi z ozirom na njene idiosinkratične potrebe. Individualizacija glede na dejanje in individualizacija glede na dejavnika se potemtakem logično ne izključujeta: prva je temelj odločitve o kazni (ki jo določi sodnik), druga pa je temelj izbire rehabilitativnega ukrepa (oz. konkretne oblike pomoči), ki se ne izvršuje kot smoter kaznovanja, se pravi v sklopu kaznovalnega procesa, ampak ZARADI oz. NAVZLIC kaznovanju (ali zoper kaznovanje). Individualizirana pomoč je celo neogibno potrebna, da obsojenec ne bi bil podvržen kazni (trpljenju), ki je strožja od tiste, ki jo je odredil sodnik na podlagi individualizacije glede na konkretno dejanje. Ob tem je seveda

jasno, da se na ravni tako opredeljene rehabilitacije sploh ne zastavlja več problem "odvečne" ali "neuresničljive" rehabilitacije, povezane z "družbeno prilagojenimi" storilci (npr. "belimi ovratniki") in "nepoboljšljivimi" storilci.

Model rehabilitacije kot pravice obsojenca izhaja iz predpostavke, da pravice prestopnika niso ogrožene zgolj zaradi prisilnih (paternalističnih) posegov v njegovo osebnost, npr. s "pranjem možganov", behaviorističnimi tehnikami, psihokirurškimi posegi, medikamentozno ali elektrokonvulzivno terapijo ipd., marveč tudi zaradi odsotnosti ukrepov, usmerjenih zoper negativne učinke zaporne kazni, kakršni so, denimo, stigmatizacija, depersonalizacija, poslabšanje zdravja, desocializacija ipd. Rehabilitacija je v tem smislu pravzaprav "praktična" antiteza kaznovanosti: oblika "faktičnega" (dasiravno postopnega in nepopolnega) abolicionizma. Seveda je z gledišča rehabilitacije najboljši tisti zapor, ki to ni več, se pravi, ki preneha biti zapor. Dokler pa zapor obstaja - in celo najbolj neprizanesljivi kritiki zaporne kazni priznavajo, da zaenkrat ne poznamo boljše alternative za omejeno skupino skrajno nevarnih storilcev -, je potrebna tudi rehabilitacija: ravno zato, da bi skrčila na minimum vse tiste problematične posledice prestajanja zaporne kazni, ki so, med drugim, tudi razlog aktualne krize kaznovanja. Dasiravno noben zapor ni primerno okolje za rehabilitacijo, pa obstajajo boljši in slabši zapori: zato kaže - iz rehabilitativnega zornega kota - pozdraviti vsako izboljšavo, ki vodi v postopno deprizonizacijo, t.j. odpiranje zavora navznoter in navzven, humanizacijo življenjskih razmer, zagotavljanje telesne, duševne in socialne integritete obsojencev, omogočanje izobraževanja, zdravstvenih storitev ipd.

5. Rehabilitacija kot pravica obsojenca

Ideal rehabilitacije kot obsojenčeve pravice se bistveno razlikuje od vseh zgodovinsko udejanjenih modelov, katerih temeljni cilj je bil zamišljen izrazito pragmatično: "kreacija" koristnega, lojalnega, ubogljivega državljana, ki ne ravna v nasprotju z veljavnimi zakoni. Gledano iz diahrone perspektive, je tako opredeljen smoter ostajal ves čas isti, spreminjale so se zgolj metode njegovega doseganja: kaznilniški (penitenciarni) model je poskušal z discipliniranjem, terapevtski model z zdravljenjem, pedagoški model pa s socialnim učenjem.

Kaznilniški model ima dve različici: model vsiljene discipline in model prostovoljne discipline. Zgled prvega je bil "Poboljševalni dom" v Pennsylvaniji, ki ga je ustanovil W. Penn leta 1682. Imenovali bi ga lahko tudi model izolacije. Utemeljen je na etiološki razlagi, ki pojasnjuje kaznivo dejanje kot posledico kvarnih vplivov družbe. Zato je treba obsojenca osamiti za zaporniškimi zidovi, ki

po eni strani preprečujejo negativne vplive od zunaj, po drugi strani pa omogočajo pozitivni vpliv od znotraj, npr. z delom (v samoti ali skupaj z drugimi kaznjenci, vendar v strogi tišini), rednostjo in ideološko indoktrinacijo (s pridigami, kontemplacijo, branjem religiozних spisov ipd.). Model prostovoljne discipline bi lahko označili tudi kot "sistem progresivnih stadijev" (prvi ga je realiziral C. Machonochie leta 1840 v avstralski koloniji Norfolk Island). Njegov cilj je poboljšati prestopnika z učenjem samodiscipline in odgovornosti. Utemeljen je na metodi nagrajevanja (pridobivanja ugodnosti) in kaznovanja (izgube ugodnosti): z zglednim vedenjem, delavnostjo, vzdržnostjo in prizadevnim sodelovanjem v vzgojnem procesu si kaznjenec postopoma prisluži odpust na prostost. Terapevtski model se je pojavil v začetku tega stoletja. Utemeljen je na bioloških in psiholoških etioloških razlagah, ki vidijo v kaznivem dejanju "simptom" patološke kriminalne "dispozicije". Njegov cilj je ozdraviti - z znanstvenimi metodami (ne pa z religiozno ali moralno indoktrinacijo) - prestopnika njegove "kriminalnosti". Največ sodobnih kritik rehabilitacije je naslovljenih ravno na tovrstni model, zasnovan po medicinskem zgledu. Pedagoški model pa izhaja iz podmene, da je kaznivo dejanje rezultat naučenega vedenja oz. posledica neustreznega učenja v procesu primarne socializacije. Rehabilitacija je tu zamišljena kot "redukacija" oz. "resocializacija", ki naj kompenzira spodletelost primarne socializacije. Model učenja ne temelji na individualiziranem tretmanu posameznih obsojencev, ampak na pridobivanju socialnih izkušenj, ki naj razvijajo sposobnosti, znanja in motivacijsko strukturo.

Ideal rehabilitacije kot obsojenčeve pravice implicira odpoved utilitarnim ciljem, kakršen je, denimo, preprečevanje povratništva. Njegova vrednotna "podstat" je po eni strani pravna (prizadevanje, da izvrševanje kazni ne bi imelo za posledico nezakonitih/proti-pravnih deprivacij, ki gredo preko mere "pravične" kazni), po drugi strani pa moralna (pomoč nekomu, ki je izpostavljen oz. podvržen - predvsem psihičnemu - trpljenju, ne glede na to, ali je le-to "pravično", "zakonito" ali "zasluženo"). Omenjeni - v bistvu "humanistični" (za razliko od avtoritarnega) - model ne temelji na strogi disciplini, prisilnem delu, vsiljenem "zdravljenju", "pozitivnem ojačevanju", manipulativnih tehnikah spreminjanja človekove osebnosti, zastraševanju ipd., ampak na krepitvi (ali vsaj ohranjanju) človeških potencialov, prostovoljnem sodelovanju, omejevanju vsakovrstnih deprivacij, iskanju "alternativnih" (manj pogubnih ali vsaj ne kontraproduktivnih) sankcij, zagotavljanju realnih možnosti za ponovno vključevanje v družbo, sodnem nadzoru izvrševanja kazenskih sankcij ipd.

Po vsem povedanem je nemara lažje razumeti bistvo sodobne krize kaznovanja (in rehabilitacije). Kazen ni problematična, ker ne poboljšuje (zakaj to ni in niti ne more biti njena funkcija): problematična je, če je ne spremlja rehabilitacija, ki omejuje ali

preprečuje njene škodljive (protipravne) učinke. Rehabilitacija ni problematična, ker ne zmanjšuje povratništva (v primeri s "klasičnimi" kaznovalnimi metodami): problematična je, če ni zamišljena kot pravica obsojenca do pomoči med prestajanjem kazni. Problematična je tudi, kolikor deluje zgolj kot ideološka krinka (t.i. "smoter" kaznovanja), za katero se skriva trpka realnost zaporniškega življenja, dobro znana penologom, še bolj pa zapornikom samim, ali pa če je njen cilj "normalizirati" prestopnika z raznovrstnimi scientističnimi (nasilnimi) metodami. Kaznovalni aparat je, nadalje, problematičen, kolikor odvrta pozornost od družbenih vzrokov kriminalitete in kolektivne družbene odgovornosti za vrsto negativnih pojavov, npr. na ta način, da krepi iluzorno prepričanje, da je mogoče zgolj s kaznovanjem "problematičnih" posameznikov "rešiti" problem, ki v resnici korenini v temeljnih družbenih strukturah in procesih. Še več, kaznovanje je problematično, če ni usmerjeno zoper "zločine", marveč zoper bagatelna ravnanja, ki se zgolj imenujejo "kazniva dejanja", dasiravno - glede na količino svoje krivičnosti oz. protipravnosti - to niso. Kazen je, nenazadnje, danes še najbolj problematična zato, ker nikakor ni več "jasno" ali "samoumevno", kaj sploh je "zločin", se pravi njen edini sprejemljivi "razlog" (pa tudi "mera"). Če nekdo ukrade kolo (ali avtomobil), je to "tatvina", "kaznivo dejanje". Če pa si vladajoča "elita" po mili volji prilasča (nekdanje) "družbeno" premoženje, privatizira ("divje" ali "civilizirano"/"evropsko", se pravi v skladu s "pravili igre", ki si jih sama postavlja) produkcijska sredstva, sili ljudi v vlogo nosilca "delovne sile" (dobrovoljnega enodimenzionalnega robota oz. pohlevne domače živali, ki naj po cele dneve dela, t.j. ustvarja profit, čaka na delo ali se izobražuje zgolj zato, da bi lahko delal), razmetava z družbenim bogastvom, se obdaja z morjem privilegijev, monopolizira politično odločanje, paktira s cerkvenimi strukturami, terja od ljudi "zmernost, pridnost, ubogljivost, samoodpovedovanje, samozrtvovanje in samozanikanje" (t.j. "znoj, solze in kri") itd., se vse to imenuje "normalno" ravnanje v "demokratični", "tržno" urejeni družbi, politično organizirani v "pravno" in "socialno" državo (ki upošteva celo "človekove" pravice).

Non plus ultra.

Zoran Kanduč, mag. iur., mladi raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.